

EPIGRAMI

IGO GRUDEN

DIKTATOR

*Od Džingiskana do Napoleona
zavojevalcev vseh sem jaz sinteza,
z besedo eno: vsega stvarstva krona.
Naj ve, komur ni znana njena peza,
da se od nje z menoj vred svet pogreza.*

GROMOVNIKU ČASTI

*Sklicuješ se na narodovo čast,
ko našo hočeš pokončati z mečem?
Da taka čast bo v lastno vam propast,
časti gromovnik, to v obraz ti rečem.*

V ZNAMENJU MIRU

*Kaj je vihar, potres, ki stresa nam domove?
Politik le takó o miru v zvočnik rjove,
da res že angel smrti plava nam čez krove.*

PROLETARSKEMU PESNIKU

*V tovarnah in plavžih in rudnikih borba razredna
vpesnitve je vredna,
le pesem je tvoja omledna.*

POIZKUS ABSOLUTNE DRŽAVE PRED 25. STOLETJI

JAROSLAV PRUŠEK — B. B.

V začetku zgodovinske dobe (okrog l. 1000 pr. Kr.) se je polastilo vlade nad Kitajsko pleme Čou, ki je strmoglavilo prejšnjo dinastijo Šang, o katere uredbah ne vemo skoraj nič. Po osvojitvi, morda pa tudi že prej, je bila vsa Kitajska razdeljena v veliko število fevdalnih kneževin (takrat je šlo seveda samo za porečje Rumene reke, ne pa za Kitajsko v današnjem obsegu). Večina fevdnih knezov je navezovala svoj rod na vladajočo dinastijo; nji je morala služiti vojaško in morda dajati še kakšen davek. Čez nekaj časa so priznavali oblast teh kraljev samo v najbližjem okolju njihove osebne države, kjer so si lahko izsilili pokorščino. Drugače so bile te države praktično povsem neodvisne. Večje med njimi so počasi pogoltnile manjše in končno je nastalo sedem močnih držav, ki so imele med seboj divje in zmedene vojne za obvladanje celotne Kitajske. Bila je doba najglobljih socialnih in miselnih prevratov in duševno morda sploh najrodovitnejše razdobje Kitajske. Takrat je propadlo staro rodovno plemstvo in uprava teh držav je postala birokratična. Vodili so jo uradniki, ki so jih izbi-

rali po sposobnostih, ne pa po rodu. V tem času so najostreje prihajale navzkriž teorije o tem, kako je treba vladati. Lahko bi na kratko rekli, da so si stale nasproti z ene strani absolutna šola, zagovornica despotske vlade, ali tako zvana šola pravnikov, z druge strani pa vse ostale politične šole; bodisi konfucijeveci, bodisi taoisti ali šola filozofa Mo-ti, ki je oznanjeval splošno ljubezen do bližnjega.

Šola pravnikov je najbolj obveljala v na pol barbarski državi Č'in, ki je obvladala zahodno Kitajsko in imela središče v današnji provinci Šen-hsi. Tam so bila v polni meri uveljavljena načela šole pravnikov. Vse mora služiti državi in ji biti podrejeno, sleherna človeška dejavnost ima en sam smisel: storiti državo v gospodarskem in vojaškem pogledu tako močno, da bo lahko strla nasprotnike. Pravniki so odklanjali kulturo kot razkrajalno prvino; učili so, da zavaja ljudi od tistega dela, ki je državi koristno. »Dežela, kjer je vsa moč osredotočena, je močna; dežela, ki ima rada besedičenje, je v razkroju.« Zato je bilo nadalje rečeno: »Če imamo tisoč ljudi, ki se pečajo s kmetijstvom in z vojsko, in samo enega, ki proučuje pesništvo in zgodovino (konfuciansko učenje) in govorniško veščino, tedaj bo tudi tisoč ostalih ljudi zanemarilo kmetijstvo in vojsko. Če imamo sto ljudi, ki se pečajo s kmetijstvom in z vojsko, in samo enega, ki se posveča umetnosti in obrti, tedaj bo sto ostalih zanemarilo kmetijstvo in vojsko.«

Prav tako zametujejo pravniki nramnost in skušajo zatreti vsa čustva, ki vežejo med seboj ljudi: »Če je v deželi naslednjih deset vrst zla: obredi (načela družabnega vedenja), glasba, pesništvo, zgodovina, čednost, moralka, sinovska ljubezen, bratska vdanost, poštenost in govorniška spretnost, tedaj vladar ne more prisiliti ljudi k bojevanju in razkroj postane neogiben.«

Človek mora biti samo služabnik države in ne sme priznavati nobenih drugih obveznosti. Ljubezen do staršev ga ne sme motiti, da jih ne bi bil ovadil, če delajo zoper državo. Brat pošiljaj brata voljno v boj, sleherni človek bodi samo zrnec, ki se je strnilo z drugimi zrni za službo državi.

Pravniki kajpak ne zaupajo kakšni človeški dobroti in ne mislijo, da bi se hoteli ljudje prostovoljno podrediti državnim ukazom. »Navadni ljudje so leni, v njihovi naravi je že, da se izogibljejo težkemu delu in se naslanjajo v lenobi.« Zato morajo biti postave, kazni in nagrade, da jih prisilijo k taki podreditvi. Ne dobrota, marveč nasilje in krute kazni so najboljše sredstvo, ki ga ima vlada. »Mati ljubi otroka dvakrat toliko kot oče, toda ko gre za to, da bi sin ubogal ukaz, velja oče več kakor deset mater.« Podobno: »Vzemite dečka, ki ima slab značaj. Starši imajo z njim jezo, toda fant se ne izpremeni. Sosedje ga karajo. Zaman. Njegov učitelj mu lahko razlaga nramstvena načela, toda fant ga ne uboga. Preizkušajo na njem vse izborne pripomočke, ki z njimi vplivajo materina ljubezen, vedenje sosedov in modrost učiteljev, vendar se ne zgane niti las na njegovih mečih. Ko pa krajevni uradnik pošlje svoje vojake in išče v imenu zakona zločinca, tedaj se mladenič prestraši, izpremeni svoja načela in popravi svoje vedenje. Potakem vidimo, da ljubezen do staršev ne zadošča, da bi vcepila sinu moralo, marveč je treba strogih kazni s strani uradnikov. Ljudstvo se po naravi z ljubeznijo kvari, s strogostjo pa vzgaja za ubogljivost.« Tudi lahke prestopke je treba kruto kaznovati, zakaj samo tako ne bodo ljudje počenjali velikih zločinov. Treba je upoštevati oboje edinih nagibov, ki gibljejo ljudi: hrepenenje po dobrih rečeh, bogastvu, vzvišenosti, dolgem življenju itd. in strah pred zlom: siromaštvom, prezgodnjo smrtjo itd. Dobra vlada igra na teh dveh nagibih človeškega dejanja in nehanja z dvema oprijemoma slehernega vladanja: s kaznijo in nagrado. »Umen vladar vodi svoje urad-

ništvo samo z dvema oprijemoma. Sta to kazen in dobrota. Kaj sta kazen in dobrota? Ubiti krivca, to imenujemo kazen; nagraditi zaslužne, to je dobrota. Uradniki se boje, da bi bili obglavljeni in se bodo rajši bogatili z nagradami; če torej vladar uporablja kazni in dobroto, se vsi dostojanstveniki boje njegovega veličanstva in vsakogar mika njegova darežljivost.«

Vladar stoji kakor nedostopen svetnik nad ostalim svetom in ga vodi s svojo voljo. Njegovi zakoni naj bodo neomajni in neizprosni kakor je sama narava. Vsak naj se brez odpora in obotavljanja pokori njegovim ukazom, zlasti pa ne sme vladar nikdar izpustiti iz svojih rok najvišje odločitve. »Če vladar dopusti, da bi strah in dobiček od kazni in nagrad ne prihajala naravnost od njega; če uboga nasvete svojih ministrov, kako naj se uveljavita kazen in nagrada, tedaj se bodo vsi podložniki obračali do ministrov in odvrčali od svojega vladarja. Tak vladar bo imel nesrečo, da izgubi kazni in nagrade.« Taka izguba je enaka tisti, če izgubi tiger zobe in kremplje. Prenehal je biti strašen, zato je postal siaboten. Vladar naj vztraja v svoji vzvišeni negibnosti, naj se sam nikdar ne pogaja in ne posega naravnost v zadeve; njegova edina naloga bodi, da nadomesti stare zakone, ki ne ustrezajo izpremenjenim okoliščinam, z novimi in boljšimi. Edino merilo postav bodi njih praktična uporabnost, nikakor ne kakršni koli nraavstveni oziri.

Nemara je bila tu prvič v zgodovini izoblikovana ideologija čisto mehanične države, ki povsem izključuje človeško osebnost. Vse so sami zakoni in ukazi; gre za zgolj mehanično uporabljanje človeka ne glede na njegovo voljo, čustva, nastrojenja in ne glede na vse njegove potrebe, izvzemši dve: da bi se najedel in splodil potomstvo.

V duhu takih nazorov je bila vladana vsa dežela Č'in. Predvsem so uveljavili načelo kolektivne odgovornosti. Prebivalstvo je bilo razdeljeno na skupine po pet do deset družin, ki so jamčile druga za drugo. Če je član ene izmed njih storil kak zločin in če niso krivca brž izročili, je bila kaznovana vsa skupina. Družinski udje so skupaj služili tudi v vojski in odgovarjali drug za drugega. Zaradi tega so se med seboj nadzorovali in se vzajemno sumničili, zakaj sleherni se je bal, da bo plačal z lastno glavo sosedovo krivdo. Kazni so bile strahotne: kdor je vedel za krivca in ga ni ovadil, so mu razpolovili telo; kdor je skril krivca, je bil kaznovan kakor vojak, ki se je vdal sovražniku, se pravi, obglavljen, a ženo in otroke so prodali v suženjstvo. Vsak popotnik je moral imeti potni list, sicer so ga strogo kaznovali; tako so hoteli imeti nadzorstvo nad prebivalstvom in preprečiti potepuštvu ali selitev iz kraja v kraj, ki je bila značilna za staro kitajsko družbo.

Vse te uredbe so imele vojaški smoter: učvrstiti državno pripravljenost. V vojni so videli najvišjo človeško dejavnost in so zato vzgajali osvojevalce. »Doma in na ulicah, pri jedi in pijači naj bodo vsi spevi ljudstva posvečeni vojni.« »Oče naj pošilja na bojišče sina, starejši brat mlajšega brata, žena moža in naj jim reče ob slovesu: Zmagaj, ali pa naj te nikdar več ne vidim!«

Samo po tej poti je mogla biti država Č'in izpremenjena v strahotno vojaško orodje. Leto za letom so prihajale njene armade z gora po tesnih soteskah ob Rumeni reki in se valile po Veliki nižavi na vzhodu ali v porečje Jang-czija na jugu, osvajale mesto za mestom, morale prebivalstvo, plenile in pustošile. Cele ujete vojske so pošiljali pod meče krvnikov in stotisoče odsekanih glav je označevalo triumf zmagovalcev. Prebivalci nižav so imenovali ljudi iz Č'ina »volkovi in tigri«, ki nimajo človeških čustev. Obramba pred njimi ni bila uspešna. Leta 221. pred Kr. se je Č'ini vdala zadnja država na vzhodu, ker je spoznala, da bi

bi vsak odpor zaman. Tako je bila Kitajska končno zedinjena, izpremenjena v enotno, močno državo. Šola pravnikov je dosegla svoj smoter. Vsa Kitajska naj bi bila poslej mehanizem, ki ga vodi samo vladarjeva volja.

Na prestolu je sedel Čeng, »Prvi cesar dinastije Č'in«, kakor se je bil sam imenoval, verujoč, da posihmal ne bodo več potrebna osebna imena vladarjev, zakaj njegovi nasledniki se bodo vrstili drug za drugim skozi deset tisoč generacij. Cesar je razširil svoje postave na vso mogočno državo in si zgradil novo glavno mesto, kjer je v ogromnem labirintu svoje palače živel sam, skrit kakor nadnaravni svetnik pogledu navadnih smrtnikov. Vse zadeve je odločeval pisмено in ministri so bili morali sprejemati njegova povelja brez obotavljanja. Mnogi njegovi sklepi so bili dobri: na severu je dal Kitajski trdno mejo z zgraditvijo silne trdnjave »Dolgi zid«, izenačil je mere in uteži, stavil ceste, dal kmetom zemljo v svobodno posest itd. In vendar živi še dandanes v ljudskih pesmih in povestih prav kakor v učenih izročilih kitajske zgodovine kot primer najstrahovitejšega tirana in okrutneža. Narodne pesmi se spominjajo stotisočev ljudi, ki so poginili pri prisilnem delu v severnih trdnjavah. Pripovedujejo, da so kosti poginulih mešali z malto in da je zid zaradi tega tako trden. Nadaljnji tisoči ljudi so umirali pri stavbi cest in zlasti še pri kolonizaciji novih dežel na jugu, kamor so po sili selili množice prebivalstva iz notranjosti države.

V učenih izročilih očitajo cesarju, da se je hotel iznebiti sleherne kritike raznih učenih filozofskih šol, ki so nasprotovale njegovim uredbam in zakonom. Hotel je, da bi umolknila vsaka kritika in ugasnil slednji spomin na preteklost. Po nasvetu svojega ministra Li Ssi je Prvi cesar izvršil sicer dosledno dejanje: ukazal je, da naj sežgo vse knjige, razen strokovnih spisov, ki se tičejo zdravilstva, kmetijstva, zvezdoznanstva itd. in razen letopisov njegove lastne države. Li Ssi je zapisal v svoji prošnji: »Sedaj je cesarstvo zedinjeno. Zakoni in ukazi prihajajo od ene same avtoritete. Preprosto ljudstvo se posveča rokodelstvu in obdelovanju zemlje, višje plasti pa proučujejo zakone in upravne metode. Toda učenjaki (konfucijevci in drugi) se ne drže novih načel, marveč se poglobljajo v preteklost, da bi tako omalovaževali sedanost. Vzbujaajo zmedo in dvome med črno lasim ljudstvom (Kitajci)... Poprej so cesarstvo razjedale zmede; bilo je zaradi tega razcepljeno. Nihče ga ni umel združiti, vladalo je več knezov hkrati. Učenjaki razlagajo preteklost samo zato, da bi razkrojili sedanje stanje, zategadelj tolikaj hvalijo nauke, ki so jih proučevali, da bi tem bolj ponižali to, kar je Vaše Veličanstvo postavilo. Sedaj, ko je cesar gospodar vse zemlje in ko jo je zedinil, poveljujejo ti ljudje preteklost in se sestajajo k zasebnim posvetovanjem. Brž ko izvedo za nov ukaz, ga že razlagajo v duhu svojih nauk. Ko so na dvoru, prikrivajo kajpak svojo mržnjo, toda zunaj govore o teh rečeh kar na ulici in zapeljujejo preprosto ljudstvo, da verjame njihovim obrekovanjem. Če spričo takega položaja nič ne storimo, tedaj bo vladarjeva resnost poteptana in združba nezadovoljnih utegne biti čedalje močnejša. To je treba preprečiti. Vaš podložnik predlaga, da bi bila zgodovina (fevdnih kneževin) z izjemo zgodovine države Č'in sežgana. Razen tistih, ki imajo čast »Učenjakov velikega znanja« (dvornih učenjakov), morajo vsi ljudje v državi, ki so lastniki izvodov Knjige dokumentov (Su-čing), Knjige spevov (Ši-čing) in dela Sto (filozofskih) šol izročiti te knjige uradom, da jih sežgo. Tisti, ki se drznejo razlagati Knjigo dokumentov in Knjigo spevov, naj bodo obglavljeni in njih trupla razstavljena na trgu. Tisti, ki hvalijo stare uredbe, da bi omalovaževali sedanjo vlado, naj bodo pokončani z vsemi člani svojih rodbin. Z uradniki, ki bi dopustili kršitev teh določb, naj se postopa kot s sokrivci. Trideset dni po razglasitvi tega ukaza naj

se vtisne sramotni pečat vsem, ki niso sežgali svojih knjig in naj jih oblasti pošljejo na prisilno delo pri Dolgem zidu. Dovoljene so samo knjige, ki razpravljajo o zdravilstvu, vedeževanju, kmetijstvu in sadjarstvu. Tisti, ki hočejo proučevati zakone in upravo, naj se uče pri vladnih uradnikih.«

Takšno je bilo proslulo sežiganje knjig, ki je uničilo znaten del stare kitajske literature. Saj je bilo takrat malo knjig, ker so jih trudoma vrezavali ali slikali na bambusove deščice, in kopic lesenih deščic ni bilo lahko skriti. Propadli so zlasti filozofski in politični nauki posameznih šol, ki so vzbujale posebno mržnjo absolutističnega režima in od mnogih so se ohranili zgolj neznatni drobci. Obglavljenih je bilo 460 učenjakov, ki so skrivali svoje knjige.

L. 210. pr. Kr. je umrl »Prvi cesar« in že leta 209. je izbruhnila v vseh provincah splošna vstaja. L. 207. je bilo uničeno glavno mesto. Zadnjega potomca »Prvega cesarja« je malo pred tem umoril izdajski evnuh. Rod, ki je izvršil tako osupljivo delo združitve Kitajske, končal pogubne vojne državnice zoper državnico, utrdil in zavaroval severno mejo Kitajske za cela tisočletja, ter odprl Kitajski obsežne južne kraje, ki so najbogatejši predeli današnje Kitajske — ta rod ni ostal na kitajskem prestolu niti tri leta po smrti velikega zedinitelja. Mogotci Č'in so grešili zoper naravo kitajskega ljudstva, zoper njegovo ljubezen do kulture in umetnosti, njegovo simpatijo do dobrodelne in zmerne vlade; grešili so zoper njegove prastare nazore o vladi in vladanju. Zato so bili strmoglavljeni. Kitajski učenjak Čia I, ki je živel kakšnih šestdeset ali osemdeset let pozneje, dobro označuje v svoji razpravi »Napake Č'in« vzroke tega propada: »Ko so Č'inci vladali cesarstvo, je zopet imelo Nebeškega sinu. Neštevilnih množic preprostega ljudstva se je oprijelo upanje, da bo nastal mir, ki prija njegovi naravi. Ni ga bilo človeka, ki se ne bi bil zvesto oklenil Č'incev in jih srečaval s spoštovanjem. V tem je bila prava podlaga varnosti, trajne slave in prepričanja, da so minile vse nevarnosti. Toda kralj Č'in je imel nizkotno, grabežljivo naravo. Opiral se je zgolj na svojo lastno sodbo, ni zaupal izkušenim ministrom in ni si maral pridobiti plemstva in ljudstva. Uvedel je nove načine mučenja in storil kazni še bolj krute. Njegovi uradniki so vladali neznansko strogo. Nagrade in kazni so bile nepravilne. Davki, dajatve so postale neznosne. Država je ječala pod prisilnim delom, uradniki niso več mogli vzdrževati reda, stotine rodbin (ljudstvo) je trpelo skrajno bedo, a vladar ni imel za nikogar usmiljenja in ni nikomur pomagal. Tako se je povsod razpaslo zločinstvo in cesar in podložniki so varali drug drugega. Obsojencev je bilo brez števila in ti, ki so bili trpinčeni in pohabljeni, so hodili v dolgih procesijah v izgnanstvo. Vsi ljudje od princev do zadnjega preprostega človeka so živeli v grozi in trepetali za svoje življenje. Nihče ni bil varen v svojem uradu, vsakega so lahko kadar koli strmoglavili. Čeprav Č'en Še ni bil modrec kakor T'ang ali Wu (ustanovitelj dinastij Šang in Čou), čeprav ni imel visokega dostojanstva kakor markiz ali vojvoda, je vendar zadostovalo, da je zamahnil z roko in že mu je vse cesarstvo odgovorilo kakor odmev.«

»Če ima kdo dostojanstvo Nebeškega sinu (cesarja) in v svoji posesti vse bogastvo cesarstva, pa vendar ne more uteči pogubi, tedaj je vzrok v tem, da ne ume razločevati med pripomočki, s katerimi se oblast utrjuje, in med pojavi, ki vodijo v pogubo.«

Z dinastijo Č'in je propadla tudi šola pravnikov. Predstava mehanične države je bila zgolj neizvedljiva iluzija, ki je povrh še nasprotovala naravi kitajskega naroda. Pravniki — naj povemo z besedami Čia I — niso umeli »razločevati med pripomočki, s katerimi se oblast utrjuje, in med pojavi, ki vodijo v pogubo.«

Pozabili so, da bi bilo treba tedaj, ko je bilo končano delo državne združitve, nekoliko popustiti ljudstvu in si ga pridobiti, saj je nedvomno vsak odobral konec državljanske vojske. Ni pa bilo mogoče vladati samo s kaznimi in nasiljem. Dinastija Han, ki se je bila polastila vlade po dinastiji Č'in, je pripomogla do zmage konfucijevskim političnim nazorom, ki so se zoper nje pravniki najhuje borili; razširili so se takisto nauki taoizma in tudi prvine drugih šol so bile sprejete v državno teorijo. Nastal je nekak sinkretizem političnih nazorov, namesto samopašne doktrine je nastopilo neko nastrojenje, priznanje dobrohotne patriarhalne vlade, ki se kar moči malo vtika v zadeve državljanov. In književnost je postala Kitajcem ljubša in dragocenejša kakor kdaj koli prej, nemara prav zato, ker so jo pod prejšnjim režimom tako srborito preganjali. Že v obdobju Han se je živahno razmahnilo izdajanje knjig, posamezni teksti so podlegali primerjavam in razlagam ter se širili v prepisih. In kitajska literatura se je razraščala v košato drevo, čigar sadovi nasičajo vse sosedne narode in ki jih sedaj že začenja priznavati tudi Evropa.

Odlomek iz spisa češkega strokovnjaka za Daljni vzhod Jaroslava Průška »Troji učení o společnosti v Číně« (Praha 1940, Svazky úvah a studií, št. 22, založba Václava Petra).

O FRANCETU BEVKU

Ob njegovi petdesetletnici.

ANDREJ BUDAL

Književno delo Franceta Bevka se je z leti tako razraslo, da izziva vsaj bežen pretres. Ta pisatelj je tretji predrzni Slovenec, ki živi od svojega umetniškega peresa in zameta krušne poklice. Prvi je to tvegala Josip Jurčič, ki se mu je poskus le na pol obnesel, ker se je moral od umetnosti zatekati v donosnejše časnikarstvo. Drugi je krenil na to visoko pot Ivan Cankar; ponosno je vztrajal do konca, a s kakšnimi težavami, razodevajo zgodbe o njegovih nagradah. Bevka taki zgledi niso oplašili; in prav je, da ne.

Dosedanje Bevkovo življenje je mnogo bolj razgibano, kakor se to v naših razmerah navadno dogaja. Ne sestoji zgolj iz šolanja, službovanja in pisanja, kakor pri večini naših pisateljev. Otroška in deška leta jasno in nazorno sijejo iz »Začudenih oči« (Lj. Zvon, 1936), poznejša manj jasno, a dovolj bogato iz raznih njegovih del; marsikaj zagrinjajo časovni obziri. Razglejmo se kratko po tem, kar je dostopno.

V najmanjšo bajto v vasi, v Jernejčevo pajštvo, so ga »neko jesensko noč prinesle lisice«, trdi z domačim izrazom o svojem rojstvu. To se je zgodilo 17. septembra 1890 v Zakojci pri Cerknem, pod zeleno Kojco in pod Poreznom, v hribih nad postajo Hudajužno na progi Jesenice—Trst. Pokrajina je znana iz stoterih inahic po njegovih črticah, povestih in romanih; v vsakem opisu se zdi nova in drugačna, dasi je zmerom ista, neločljiva od njegove mladosti in njegovih ljudi; slika vsakega gorskega kotiča je visoka pesem neizčrpnim čarom tega ali